

EL CONCILI DE CONSTANÇA I EL SEU PAISATGE HUMÀ SEGONS LA CRÒNICA D'ULRICH RICHENTAL

JOAN VALERO MOLINA
Amics de l'Art Romànic (IEC)

RESUM

El concili de Constança va ser convocat amb la finalitat d'acabar amb el Cisma d'Occident. Durant quatre anys (1414-1418) es reuní en aquesta ciutat un gran nombre de personalitats del món aristocràtic i religiós, incloent-hi una delegació de la Corona d'Aragó. En aquest estudi analitzem els fets que s'esdevingueren a Constança sota el prisma dels ulls d'un observador privilegiat, Ulrich Richental, el qual n'escrigué una interessant crònica que inclou extensos llistats de participants i molts escuts heràldics.

PARAULES CLAU: Concili de Constança, Ulrich Richental, Jan Hus, Felip de Malla.

ABSTRACT

The Council of Constance was convened with the aim of ending the Western Schism. For four years (1414-1418), the Council gathered in the city a huge number of personalities from the aristocratic and religious sphere, including a delegation from the Crown of Aragon. This study analyzes the events that happened in Constance under the gaze of a privileged observer, Ulrich Richental, who wrote an interesting chronicle that includes extensive lists of participants and many coats of arms.

KEYWORDS: Council of Constance, Ulrich Richental, Jan Hus, Felip de Malla.

Lambard. Estudis d'art medieval
Vol. XXVI (2014-2016), p. 9-33
ISSN: 0214-4573

El concili de Constança va ser convocat amb la finalitat de tancar definitivament les ferides de l'Església causades per més de tres dècades de cisma. L'elecció d'Urbà VI com a papa l'any 1378 no va ser acceptada per una part dels cardenals, els quals van declarar aquesta designació com a il·lícita. Aquell mateix any, el sector més descontent del cardenalat es va reunir en conclave a Fondi i elegí un nou papa, Robert de Ginebra, qui adoptaria com a nom Climent VII. Davant la negativa d'Urbà a deixar el tron, Climent optà per establir-se a Avinyó. Durant els següents anys s'intentà arribar a una posició de consens. L'any 1409 es convocà un concili a Pisa, encara que la pretesa solució no féu més que agreujar el problema: el concili en principi deposà Gregori XII de Roma i l'aleshores papa d'Avinyó, Benet XIII, i nomenà un nou papa, Alexandre V. Però sorgí un problema: cap dels dos papes fins aleshores vigents va acceptar deixar el càrrec, de manera que l'Església va passar a tenir tres caps enfrontats entre sí.¹ Alexandre morí l'any següent, i el succeí Baldassare Cossa, conegut a partir d'aleshores com a Joan XXIII.²

Va ser en aquest convuls context històric quan prengué les regnes de la situació el rei Segimon, el qual l'any 1413 convocà a Lodi la celebració d'un concili comptant amb la confirmació de Joan XXIII. Segimon (1368-1437) era aleshores rei d'Hongria (des de 1387), dels Romans i de Germània (des de 1411), poc després accediria a la corona de Bohèmia (des de 1419), i el 1433 seria coronat emperador del Sacre Imperi Germànic. Amb tot, la documentació de l'època del concili ja el reconeix ocasionalment com a emperador.³

El concili es dugué a terme a la ciutat de Constança entre el 5 de novembre de 1414 i el 22 d'abril de 1418. Per bé que el seu objectiu principal era la recuperació de la unió de l'Església, també tractà altres temes, alguns dels quals tindrien conseqüències molt importants durant les següents dècades, molt especialment la intenció d'acabar amb les doctrines herètiques que començaven a fer forat en l'univers catòlic, desafiant l'autoritat papal. Amb menys estridències, també es procedí a reorganitzar certs aspectes de la institució eclesial, com l'establiment de penes contra la simonia, i altres reformes relatives a la vida clerical.

Davant d'un esdeveniment tan rellevant que va arribar a moure un nombre de persones molt elevat, és evident que les fonts documentals que en fan referència

¹ La bibliografia relativa al cisma és extraordinàriament àmplia; aquí citarem dos treballs recents de referència, que recullen la bibliografia anterior: Paul PAYAN, *Entre Rome et Avignon, une histoire du Grand Schisme (1378-1417)*, París, 2009; Joëlle ROLLO-KOSTER i Thomas IZBICKI, *A Companion to the Great Western Schism (1378-1417)*, Leiden, 2009. Quant a les implicacions a la Corona d'Aragó: *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià*, 2 vol., Barcelona, 1986-1988.

² Crida l'atenció la coincidència amb un dels papes més cèlebres del segle XX. Evidentment, aquesta iteració es deu al fet que el Joan XXIII del segle XV va ser considerat per l'Església posterior al concili de Constança com a antipapa, i per tant quedà fora del llistat oficial de papes, amb la consegüent invalidació del seu nom i numeració.

³ El títol de *Rex romanorum* va ser utilitzat en el Sacre Imperi Germànic per designar els futurs emperadors que encara no havien estat coronats pel papa.

han de ser abundoses i variades. A grans trets, les podem classificar en tres categories: en primer lloc, les fonts internes, pròpies del mateix concili, consistents en les actes o cròniques realitzades per persones que hi prengueren part directament; en segon lloc, les externes –tot i que s'haurien d'esmentar en singular, ja que només n'hi ha una– que ofereixen una visió de tot allò que rodejà el concili des d'una posició aliena a la reunió, encara que molt propera, i, en tercer lloc, un ampli bloc miscel·lani configurat per multitud de documents relatius a les diverses personalitats que acudiren a Constança i als seus afers, on trobem una informació més acotada i parcial, però no per això menys valuosa.⁴ Dins del primer grup, la font més extensa i completa és el diari escrit per Guillaume Fillastre, cardenal de San Marco, un document de primer ordre que ens permet conèixer de primera mà l'evolució del concili i les relacions que mantenien les diverses persones i institucions que hi formaren part. Dues altres cròniques ens permeten contrastar i ampliar dades, la de Guillaume de la Tour, ardiaca de Saint Flour i el *Liber gestorum Cerretanum* del notari papal Iacopo Cerretani.⁵

Sense perdre de vista el valor central de la informació continguda en el diari de Fillastre, ni tampoc les múltiples notícies que es poden extreure de documents més puntuals i d'orígens dispersos, en aquest estudi ens centrarem preferentment en la «crònica externa» que realitzà Ulrich Richental, i prestarem especial atenció a la presència dels representants de la Corona d'Aragó i al paper que tingueren en el concili.⁶ El valor que té aquesta crònica rau en el fet que va ser duta a terme per un observador privilegiat, una persona que, malgrat no haver participat en el concili, va estar en contacte directe amb molta de la gent que hi formà part, i que tingué la fel·lícit occurrència d'anotar els fets que succeïren en el decurs dels quatre anys que durà l'esdeveniment, de llistar de manera sistematitzada el nom dels concurrents, i fins i tot de representar gràficament llurs escuts heràldics. Es tracta, doncs, d'una font valuosíssima que ens procura una ingent quantitat de notícies i dades, les quals, complementades amb les que ens forneixen Guillaume Fillastre, Guillaume de la Tour i Iacopo Cerretani, configuren un retrat força vívid i enfocat dels fets històrics succeïts a Constança entre 1414 i 1418.

⁴ El gruix més important de la documentació generada pel concili i pel seu entorn ha estat recollit en el monumental treball de Finke: Heinrich FINKE, *Acta Concilii Constanciensis*, 4 vol., Münster, 1896-1928. D'altra banda, de la notablement àmplia bibliografia relativa al concili destacarem les darreres publicacions, aparegudes amb motiu del sisè centenari de l'esdeveniment: Jan KEUPP i Jörg SCHWARZ, *Konstanz 1414-1418. Eine Stadt und ihr Konzil*, Darmstadt, 2013; Thomas M. BUCK i Herbert KRAUME, *Das Konstanzer Konzil. Kirchenpolitik – Weltgeschehen – Alltagsleben*, Ostfildern, 2013; Gabriela SIGNORI i Birgit STUDDT (eds.), *Das Konstanzer Konzil als europäisches Ereignis. Begegnungen, Medien und Rituale*, Ostfildern, 2014; *Das Konstanzer Konzil. 1414-1418. Weltereignis des Mittelalters*, 2 vol., Stuttgart, 2014.

⁵ Aquestes tres cròniques han estat publicades a: H. FINKE, *Op. cit.*, II.

⁶ Per a una traducció de la crònica a l'alemany modern: Henry GERLACH i Monika KÜBLE, *Augenzeuge des Konstanzer Konzils. Die Chronik des Ulrich Richental*, Darmstadt, 2014.

No és molt el que sabem sobre Ulrich Richental, ciutadà benestant de Constança. La seva data de naixement se situa vers 1360, i es documenta la seva mort l'any 1437.⁷ Va ser un oficial de baix rang del consell administrador de la ciutat, ben connectat amb els poders locals. Això li va permetre ser un dels primers habitants de Constança en saber que s'hi faria el concili –potser el primer–, perquè el 1413 va rebre un correu de Lodi on se l'informava de la imminent arribada a la ciutat d'una gran quantitat de gent amb motiu de la celebració d'aquest esdeveniment. Es va dedicar a anotar arribades i partences, establia relacions amb els visitants i els seus emissaris i servents, i dibuixava els escuts de nobles i alts eclesiàstics, els quals eren col·locats a l'exterior dels seus respectius allotjaments. Una font precisament catalana permet confirmar aquest extrem, a partir d'un pagament reial efectuat a un pintor que havia pintat «molt solennament los armas nostras de Aragon et de Sicilia, los quales lexa en la posada de Constança».⁸

No sabem si empès per la consciència de viure un moment històric, o si va ser amb finalitats de caràcter econòmic (o ambdues), Richental va escriure una crònica de la ciutat durant els anys del concili.⁹ Privat de l'accés a les sessions, glorifica la seva ciutat, descriu el luxe dels diversos fastos que s'hi realitzaren, descriu alguns aspectes de la vida comercial i quotidiana i també fa referència a les persones que hi participaren.

Sembla que l'èxit de la crònica va arribar poc després de la mort de Richental. L'editor de Constança Gebhard Dacher (1421-1471) revisà el manuscrit original (avui perdut) i en féu diverses edicions –també manuscrites– il·luminades per tallers locals. Poc després, el text seria adaptat per altres editors, avui anònims, d'altres indrets. Una prova d'aquest èxit relativament tardà és el fet que s'hagin conservat nombrosos exemplars manuscrits, setze com a mínim, esparsos per diverses biblioteques d'arreu del món, datables entre mitjan segle XV i els primers anys del XVI, i que se'n publiquessin d'impresos encara al segle XVIII.¹⁰ També re-

⁷ La bibliografia sobre Richental és força àmplia, malgrat que es fonamenta en un nombre relativament reduït de dades documentals. Destaquem: Michael HOLZMANN, «Die Konzilschronik des Ulrich Richental. Überlegungen zu den verschiedenen Handschriften», *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, núm. 101 (1983), p. 73-82; Thomas Martin BUCK, «Zu den historiographischen Prinzipien Ulrich Richentals», *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, núm. 117 (1999), p. 11-32; Gisela WACKER, *Ulrich Richentals Chronik des Konstanzer Konzils und ihre Funktionalisierung im 15. und 16. Jahrhundert. Aspekte zur Rekonstruktion der Urschrift und zu den Wirkungsabsichten der überlieferten Handschriften und Drücke*, Tesi doctoral, Universitat de Tübingen, 2002.

⁸ H. FINKE, *Op. cit.*, IV, p. LXI.

⁹ Aquest tipus de cròniques urbanes gaudiren d'una certa popularitat en la seva època. Podríem citar, com a exemple, la que Conrad Justinger féu de la ciutat de Berna (Hans STRAHM, *De Chronist Conrad Justinger und seine Berner Chronik von 1420*, Berna, 1978).

¹⁰ Els exemplars manuscrits han estat catalogats a: Thomas Martin BUCK, «Zur Überlieferung der Konstanzer Konzilschronik Ulrich Richentals», *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, vol. 66/1 (2010), p. 93-108. Es conserva un incunable editat el 1483 a Augsburg, disponible a: <<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000>> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

sulta significatiu que diversos dels manuscrits conservats procedeixen de les edicions de Dacher, les més antigues conegudes juntament amb la de la biblioteca de Winterthur.

A continuació presentem el llistat els exemplars manuscrits conservats, seguint la classificació proposada per Thomas Martin Buck:¹¹

A: New York Public Library, Spencer Collection, 32 (anteriorment a Aulendorf), c. 1460¹²

Pr: Praga, Národní knihovna České Republiky, XVI A 17, c. 1464 (edició de Dacher)¹³

K: Constança, Rosgartenmuseum, Inv. Hs. 1, c. 1465¹⁴

Pt: Praga, Národní knihovna České Republiky, VII A 18, (antigament a Sant Petersburg), c. 1470

W: Viena, Österreichische Nationalbibliothek, 3044, c. 1470¹⁵

G: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, St. Georgen 63, c. 1470 (edició de Dacher)¹⁶

St₁: Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, HB V 22, 1467-1469 (edició de Dacher)¹⁷

E: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Ettenheim Münster, 11, c. 1500¹⁸

Wo: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, 61 Aug. 2°, inicis del s. XVI (edició de Dacher)

St₂: Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Theol. et philos. 2° 76, Bd. 37, finals del s. XVII

Sg: St. Gallen, Stiftsbibliothek, Sang. 646, c. 1458-1472 (edició de Dacher)¹⁹

I: Innsbruck, Ferdinandeum, Sammlung Di Pauli 873, c. 1460

¹¹ T. M. BUCK, «Zur Überlieferung...». S'han modificat algunes dades codicològiques i datacions a partir de les informacions fornides directament per les biblioteques.

¹² Edició en facsímil: Ulrich RICHENTAL, *Concilium ze Costenz, 1414-1418*, Mannheim, 1881.

¹³ Disponible a: <http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set20080808_106_98> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

¹⁴ Recentment se n'ha publicat una edició facsímil: Jürgen KLÖCKLER, *Ulrich Richental: Chronik des Konzils zu Konstanz: 1414-1418*, Darmstadt, Theiss, 2015.

¹⁵ Disponible a: <<http://www.handschriftencensus.de/11534>> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

¹⁶ Disponible a: <<http://digital.blb-karlsruhe.de/urn:urn:nbn:de:bsz:31-37921>> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

¹⁷ Disponible a: <http://digital.wlb-stuttgart.de/sammlungen/sammlungsliste/werksansicht/?no_cache=1&tx_dlf%5D=613&tx_dlf%5Bpage%5D=1> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

¹⁸ Disponible a: <<http://digital.blb-karlsruhe.de/urn:urn:nbn:de:bsz:31-37918>> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

¹⁹ Disponible a: <<http://www.e-codices.unifr.ch/en/list/one/csg/0646>> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

Z₁: Zürich, Zentralbibliothek, A 172, c. 1500²⁰

Z₂: Zürich, Zentralbibliothek, A 80, c. 1475²¹

Wi: Winterthur, Stadtbibliothek, Perin Aa 1, fol. 276-291, mitjan s. XV

Li: Lindau, Stadtarchiv-Stadtbibliothek, P I 2, segles XVI-XVII

Per una altra banda, es detecten sensibles diferències entre els exemplars conservats, tant els manuscrits com els impresos, sobretot en l'ordre i la presència variable d'escuts en els armorials; la versió més extensa en aquest aspecte conté 1.210 escuts. La manca d'original o d'un document de referència fa difícil dilucidar si s'haurien afegit elements o bé si pel contrari s'hauria simplificat la versió primitiva.²²

A banda dels armorials, un dels elements centrals d'interès d'aquests manuscrits són les seves il·luminacions, moltes de les quals de caràcter narratiu, on es representen destacats fets històrics esdevinguts durant el concili, escenes de naturalesa cavalleresca, i d'altres amb un esperit més quotidià que reflecteixen la vida a la ciutat de Constança. Tot i que estilísticament es detecten algunes lògiques variabilitats en els exemplars, els volums editats per Dacher es caracteritzen per una certa homogeneïtat, que si bé no arriba al punt de poder assignar les miniatures a una mateixa mà o taller, sí denota una gran proximitat i veïnatge.

Pel que fa als temes representats, malgrat l'existència de certes variacions, existeix una notable coincidència en tots els llibres conservats, que s'estén fins i tot a nivell compositiu. Tot sembla indicar que el text original de Richental aniria acompanyat de miniatures, les quals tindrien un paper referencial per a les posteriors reproduccions.

Entre els episodis històrics recurrents, trobem aquells que marcaren especialment el concili, protagonitzats principalment per quatre personatges: Segimon, Joan XXIII, Martí V i Jan Hus.

Segimon és representat gairebé sempre com a emperador. Encara que no accediria a la dignitat d'emperador del Sacre Imperi Romanogermànic fins l'any 1433, no podem oblidar que les miniatures que es conserven es van realitzar algunes dècades després de la seva mort.²³ Un dels motius més reiterats és la presenta-

²⁰ Disponible a: <<http://www.e-manuscripta.ch/zuz/all/content/titleinfo/938642>> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

²¹ Disponible a: <<http://www.e-manuscripta.ch/zuz/all/content/titleinfo/937638>> (darrera consulta: 20 de març de 2018).

²² També existeixen diferències en el text, en un tipus de presentació que pot ser de caràcter més objectiu en alguns casos, o utilitzant més la primera persona en altres.

²³ En determinats documents de l'època del concili, com aquells escrits des de la Corona d'Aragó, se'l cita sovint com a emperador. En canvi, en les cròniques de Fillastre, de Guillaume de la Tour, i en el *Liber gestorum Cernetanum* el trobem com a «Serenissimus princeps Sigismundus Romanorum et Hungarie rex» o simplement com a *Rex Romanorum*. El mateix Benet XIII es fa eco d'aquesta ambigüitat: «[...] quem regem Romanorum aliqui, alii autem imperatorem appellant [...]» (H. FINKE, *Op. cit.*, III, p. 420).

ció de Segimon assegut en un tron, dictant l'ordre de convocatòria del concili, o simplement davant dels seus súbdits.²⁴ Això no obstant, possiblement l'escena més interessant que protagonitza (al costat de Joan XXIII) és l'entrega de la Rosa d'Or.²⁵ Es tracta d'una condecoració, consistent en un ramet de roses d'orfebreria, que des del segle XI el papa atorgava –i encara ara atorga– a destacades personalitats del món catòlic (reis, emperadors i, a partir de mitjan segle XX, catedrals i basíliques).²⁶ Es dona la circumstància que Segimon la va rebre en dues ocasions, la primera el 1415 de mans de Joan XXIII, la segona l'any 1435 per part del papa Eugeni IV.²⁷

Les miniatures relatives a la concessió de la Rosa d'Or desglossen el tema principalment en dos episodis. El primer, quan el papa fa efectiva la donació de la distinció a Segimon davant d'un altar, amb la presència d'altres religiosos o d'uns clergues cantant, segons les diferents versions (fig. 1). El segon és el passeig triomfal del monarca a cavall, amb la rosa a la mà, acompanyat d'un nodrit seguici. En el manuscrit E, cada una d'aquestes escenes ocupa dues pàgines completes. En la primera, el papa concedeix la rosa a Segimon, agenollat davant d'un altar, mentre un grup de clergues està cantant. Quant al passeig, Segimon porta majestuosament la Rosa a cavall, acompanyat per altres nobles cavallers. En la versió de Praga es manté la posició dels personatges principals, però varia el nombre de religiosos acompanyants i el parament litúrgic de l'altar,

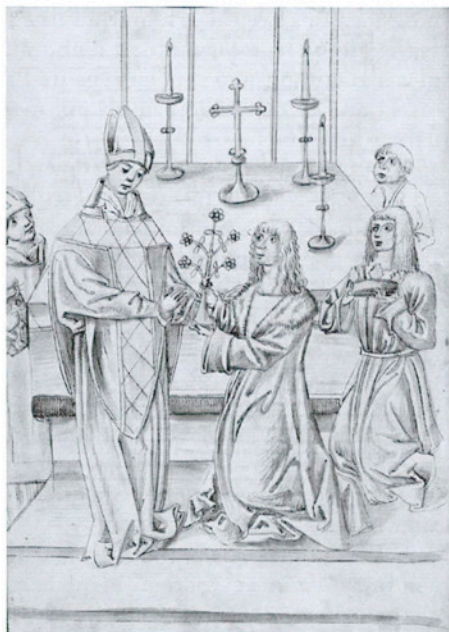

FIGURA 1. Entrega de la Rosa d'Or a Segimon (E, f. 39v).

²⁴ A, f. 6v-7r; E, f. 9r; G, f. 27v; Pr, f. 115r, 126v, 199v, 200r; K, f. 6r; St, f. 142v.

²⁵ E, f. 39v-42r; Pr, f. 165r i v; A, f. 42r, 43v-44v.

²⁶ L'exemplar més antic conservat va ser realitzat el 1330 per l'argenter Minuccio Jacobi da Siena, i es custodia al Museu de Cluny de París (Alain ERLANDE-BRANDENBURG, Pierre-Yves LE POGAM i Danny SANDRON, *Musée national du Moyen Âge, Thermes de Cluny. Guide des collections*, París, 1993, p. 95).

²⁷ Gaetano MORONI, «Rosa d'Oro», *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, LIX, Venècia, 1852, p. 126. Cal tenir present que, als ulls de l'Església postconciliar, la primera Rosa d'Or no hauria tingut valor, en haver estat concedida per un antipapa.

on destaca una creu d'orfebreria i una gran arqueta amb nombrosa pedreria; el passeig també ha estat omplert amb un nombre més elevat de cavallers. Molt similar a la composició de l'entrega de Praga és la del manuscrit novaïorquès, on sembla que es reproduceix el mateix model compositiu, encara que assolint una qualitat superior.²⁸

Pel que fa als tres papes que regien l'Església als inicis del concili, només destaca la presència de Joan XXIII. El trobem en diverses escenes, inaugurant el concili, encapçalant cerimònies litúrgiques o investint bisbes. Però, sens dubte, sobresurt per damunt de totes un poc decorós accident que, segons la tradició, patí poc abans d'arribar a Constança, quan la seva carrossa bolcà. Aquest contratemps, efectivament, semblava anunciar tot un seguit d'infortunis que esperaven al papa. Encara que al començament del concili només havien acudit els bisbes que recolzaven Joan XXIII, el maig de 1415 va ser deposat, en contra de les expectatives de l'antipapa, que esperava ser confirmat en el càrrec; això provocà que s'enemistés amb l'emperador Segimon. Veient que les perspectives no li eren gens favorables, Joan fugí de Constança en secret i amb nocturnitat. Però fou capturat pels soldats de Segimon, va ser fet presoner i finalment no va tenir més remei que acatar la decisió del concili.

Les cròniques que representen gràficament l'accident convergeixen en el moment precís en què el carro en el qual viatjava Joan està tombat (fig. 2).²⁹ Tot i que les composicions varien, especialment en el nombre i posició dels acompanyants, les miniatures coincideixen plenament en la inclinació del carro, i en el cas de les versions dels manuscrits G i W, malgrat pertànyer a tallers diferents (amb una qualitat notablement més elevada en el cas de Viena), també en la posició de l'antipapa, amb les mans aparentment en posició d'oració, i en el gest de sorpresa, amb els braços alçats, d'un personatge situat al costat dret.

Després d'aquests fets, cap al juliol de l'any 1415, arriben ja els cardenals afins a Gregori XII, i es reprèn el concili amb la renúncia d'aquest al càrrec.³⁰ Per la seva banda, el tercer papa en discòrdia, Benet XIII, veient com es desenvolupaven els esdeveniments, renuncià a anar a Constança, abandonà Avinyó i es refugià a Peníscola, una actitud que li va fer perdre el favor de Vicenç Ferrer, fins aleshores ferm defensor de la seva causa.³¹ A diferència del cas de Joan XXIII, aquests fets relatius als altres dos papes gairebé no tenen ressò en les representacions gràfiques de la crònica. En el cas de Benet, perquè no assistí personalment al concili –tot i mantenir una intensa activitat diplomàtica per mitjà dels seus emissaris–, mentre

²⁸ Com veurem en altres escenes, les similituds compositives entre les miniatures d'ambdós documents són tan estretes que evidencien l'ús d'un model comú.

²⁹ E, f. 12r; G, f. 7r; W, f. 74v.

³⁰ Gregori, aleshores amb una edat ja molt avançada (vora els noranta anys), es retirà a Recanati, on morí el 1417.

³¹ Malgrat que en diverses ocasions es requeri la seva presència a Constança, Vicenç Ferrer es mantingué al marge del concili.

FIGURA 2. Accident de Joan XXIII (W, f. 34v).

que el protagonisme de Gregori quedà molt apagat pel fet d'haver acceptat ràpidament la seva destitució.

En canvi, adquireix una notable rellevància la figura del papa novament investit, la persona de consens que suposarà la fi de dècades de divisió: Odó de Colonna, esdevingut Martí V l'11 de novembre de 1417. Existeix una gran diversitat d'escenes protagonitzades per Martí V, des de la seva investidura fins al solemne passeig a cavall per la ciutat.

Un altre esdeveniment que gaudirà d'una notable fortuna entre els miniaturistes de la crònica és la condemna i posterior execució de Jan Hus i Jeroni de Praga. Aquests fets s'emmarquen dins d'un altre àmbit d'actuació del concili, paral·lel a la causa de la reunificació. L'Església feia front a importants problemes causats per dissidències que qüestionaven l'autoritat jeràrquica, unes discrepàncies que havien començat a fer-se un incòmode espai des d'unes dècades abans, concretament a partir

de les aportacions de John Wycliff (†1384).³² Aquest teòleg anglès s'havia oposat als tributs que exigia la cúria papal, i advocava perquè l'Església abandonés les riqueses a favor d'una institució amb un caràcter més netament espiritual. Wycliff pretenia que l'autoritat suprema residís en les sagrades escriptures, una idea que xocava frontalment amb l'organització sòlidament jerarquitzada de l'Església. En el concili es van condemnar les quaranta-cinc proposicions de Wycliff i s'ordenà la crema dels seus llibres.

Però la funció «purificadora» de la pira no s'aturà aquí. Les idees de Wycliff calaren en el sacerdot txec Jan Hus, el qual criticà diversos aspectes que afectaven l'Església, com la seva divisió, la corrupció moral que hi regnava, els abusos que s'hi practicaven i l'acumulació de riqueses. Hus era rector de la Universitat de Praga des de l'any 1409, i des d'aquesta posició de privilegi s'oposà a les jerarquies amb la pretensió de tornar a la puresa del primer cristianisme, atacant el poder

³² Ian C. LEVY (ed.), *A Companion to John Wyclif, Late Medieval Theologian*, Leiden, 2006.

papal. Les seves idees el conduïren a l'excomunió, i Hus decidí presentar-se a Constança amb l'objectiu de defensar les seves controvertides teories i també de ser declarat innocent.

Hus comparegué a Constança acompanyat de tres nobles bohemis amb l'esperança d'obtenir el salconduit que li havia promès Segimon, el qual estava disposat a ajudar-lo. Però el sacerdot va trencar la prohibició de dir missa i predicar, i fou empresonat. Després d'haver-se negat a retractar-se, el concili el condemnà per heretge, i a continuació Segimon el sentencià a morir a la foguera: el juliol de l'any 1415 Hus fou finalment executat. Seguí els seus passos el predicador Jeroni de Praga, partidari de les tesis de Wycliff i defensor de les idees de Hus. Jeroni també acudí a Constança amb la idea d'oferir ajut a Jan Hus, però va ser arrestat abans d'arribar a la ciutat, a la qual hi entrà encadenat. Va ser sotmès a judici, on es va veure obligat a rectificar públicament les seves idees, però després se'n penedí i acabà patint el mateix destí que Hus, la foguera. Si bé la idea inicial del concili va ser la de tancar ferides a l'Església, aquests fets n'obriren d'altres i ben profundes, perquè encengueren la flama de la revolta a Bohèmia amb l'inici de les anomenades Guerres Hussites, que es prolongarien durant dues dècades. Davant l'execució de Hus, els cavallers i nobles bohemis que estaven a favor de la reforma de l'Església enviaren al concili el 2 de setembre de 1415 el que es coneix com a *Protestatio Bohemorum*. Però la resposta de Segimon no fou precisament conciliadora, atès que amenaçà amb aniquilar els hussites i wycliffites, un fet que propicià l'inici de la revolta.

Els casos de Jan Hus i Jeroni de Praga reberen un tractament privilegiat en la iconografia de les cròniques de Richental. En el manuscrit G es representa el moment en què es prepara la foguera davant de la presència de Hus, pres per dos soldats, identificat per la seva túnica negra i pel gran capell on hi figura la inscripció *Eresearcha* (heresiarca, heretge).³³ Per la seva banda, la versió del manuscrit Pr és més pròdiga en imatges:³⁴ en primera instància ens presenta Hus fet presoner, amb uns induments pràcticament idèntics a la versió de Karlsruhe, amb la diferència que al barret no hi ha cap inscripció, sinó dues estilitzades figures demoníiques que semblen estar lluitant, les mateixes que, amb unes dimensions quelcom superiors, voletegen per sobre del cap del condemnat. La següent escena representa la degradació de Hus, el qual vesteix els hàbits sacerdotals, agafat per dos bisbes identificats per sengles escuts.³⁵ Un petit dimoniet negre situat sobre la testa tonsurada de Hus delata la condició herètica del reu. En l'escena posterior tornem a trobar Hus vestit d'heretge, en aquest cas amb el barret on hi figuren els dos dimonis enfrontats i la inscripció *Eresi Archæ*, acompanyat per un estol de soldats, en direcció cap al suplici. En el full oposat s'hi representa Jeroni de Praga en si-

³³ G, f. 20r.

³⁴ Pr, f. 122v-124v.

³⁵ En les miniatures de les diverses versions de la crònica és habitual la inclusió d'escuts en les escenes narratives, amb la finalitat d'identificar els personatges protagonistes.

FIGURA 3. Execució de Jan Hus (A, f. 69v-70r).

milars circumstàncies, per bé que el seu vestit sigui marró. La següent pàgina ens presenta el moment precís en què s'està cremant Hus, rodejat de soldats a ambdós costats, amb els dos dimonis que l'acompanyen per damunt del cap.

La versió de l'execució del manuscrit de Nova York, malgrat que l'estil de la miniatura sigui ben diferent, respon a un model molt similar, situant els soldats a cavall a la dreta i els dempeus a l'esquerra, però accentuant el protagonisme de les flames, que mig oculten la figura de Hus (fig. 3).³⁶ En el manuscrit de Viena, en canvi, s'opta per incloure dues escenes en una mateixa pàgina: en el registre superior Hus és conduït pels soldats cap al suplici, mentre que en l'inferior ja està a la foguera, amb la diferència que en aquesta ocasió els soldats a cavall es troben al costat esquerre.³⁷

A banda de reproduir diverses escenes relatives a aquests quatre personatges centrals del concili (Joan XXIII, Segimon, Martí V i Hus), les miniatures de la crònica retraten altres fets que s'esdevingueren a la ciutat durant els quatre anys

³⁶ A, f. 68r (detenció de Hus); f. 68v-69r (Hus és conduït pels soldats); f. 69v (Hus a la foguera).

³⁷ W, f. 81v. En el manuscrit K, f. 58r, també s'inclouen dues escenes en una mateixa pàgina: la foguera a dalt, i uns homes apagant les cendres a baix.

que durà la reunió, a més de presentar de manera més esporàdica alguns temes de caràcter més quotidià. Hi trobem representacions de tornejos i nombroses escenes d'infeudacions i investidures, com el jurament de Friedrich d'Àustria, la infeudació de Friedrich de Nürnberg, representada d'un mode molt més espectacular, o la de Johan von Nassau, arquebisbe de Mainz.³⁸ També es registra la presentació de delegacions de nobles davant de Segimon, com és el cas, per exemple, de la que dugué a terme l'ambaixada hongaresa.³⁹ La presència continuada de Segimon a Constança també l'implicà en altres actes amb nobles de més elevat rang, amb un important rerefons polític, com va ser la infeudació de Filippo Maria Visconti.⁴⁰ Duc de Milà des de l'any 1412, Filippo prestà jurament de fidelitat a Segimon, i a canvi aquest li confirmava el títol ducal; darrere d'aquest acte es trobava la voluntat de Segimon de recuperar el ducat, que el seu germà Wenceslau anteriorment havia concedit a Gian Galeazzo, pare de Filippo.

En una línia similar es trobaria el nomenament d'Adolphe de Kleves com a duc, l'any 1417. Aquesta cerimònia el permeté pujar de rang, perquè Adolphe ja era comte de Kleves des de l'any 1394, i per una altra banda l'obligava a sotmetre's a l'obediència de Segimon.⁴¹

Richental també registra algunes defuncions que es produïren durant el concili, com la del cardenal de Bari Landolfo Marramaldo, plasmada pels miniaturistes en el solemne ritu de les exèquies.⁴² El manuscrit Pr ho desenvolupa en quatre pàgines consecutives, de gran interès perquè ens ofereixen de primera mà una representació il·lustrada de la cerimònia funerària d'un alt dignatari eclesiàstic, comprenent diversos aspectes relatius a la indumentària, al parament i complements litúrgics, a la disposició de la sepultura, etc. El cos del cardenal és transportat en una plataforma sota pal·li per un grup de personatges amb túnica i caputxa negra, acompanyats per altres que porten ciris, dirigint-se cap a l'espai preparat per allotjar el cos durant la cerimònia de les exèquies. Aquest espai consisteix en una mena de llit o plataforma coberta amb una tela vermella, rodejada d'espelmes, i sota un cadafal o tarima elevada plena d'espelmes als seus quatre costats. A la dreta, un bisbe o cardenal oficia la missa davant de l'altar.⁴³

Una altra cerimònia religiosa que trobà eco en les miniatures fou la confirmació de la canonització de santa Brígida (fig. 4).⁴⁴ Malgrat que aquesta santa ja havia estat canonitzada l'any 1391, el primer dia de febrer de 1415 es va dur a terme a Constança la cerimònia de confirmació, conduïda per un arquebisbe danès. Aquesta escena ens permet abordar un altre aspecte excepcional de les miniatures de la crònica: la representació, més o menys fidel segons la versió, dels diferents mobles i para-

³⁸ Pr, f. 125r; f. 129v-130r; f. 126v, respectivament.

³⁹ Pr, f. 132r.

⁴⁰ Pr, f. 129r.

⁴¹ A, f. 93r.

⁴² Pr, f. 156v-158r.

⁴³ No són rares, en la miniatura del segle XV, les il·lustracions de cerimònies funeràries de religiosos, encara que solen tenir un caràcter més senzill.

⁴⁴ G, f. 26v-27r; Pr, f. 116v-117r.

FIGURA 4. Canonització de Santa Brígida (G, f. 27r).

ments litúrgics de l'església, fins i tot detallant en alguns casos les textures i colors de la indumentària dels personatges i d'altres teixits. Amb relació a aquest darrer punt, observem en el manuscrit G el viu color vermell de la capa del bisbe oficiant –així com del parament que cobreix el costat de l'altar– i el verd de les dalmàtiques dels dos bisbes que l'acompanyen, tot decorat amb uns motius repetitius de caràcter vegetal força habituals en la pintura sobre taula de l'època. En l'exemplar Pr, en canvi, el frontal d'altar és d'un color blau molt intens, decorat amb estrelles, mentre a un lateral es veu un teixit d'un color marronós amb motius vegetals similars als que abans al·ludíem. La crònica conservada a Viena, amb miniatures de més alta qualitat, ens forneix altres exemples, com el que podem veure al f. 128v, amb tres tipus diferents de teixits amb decoració diversa. Pel que fa al mobiliari, resulten particularment interessants els diferents tipus de faristols i suports que tenen els llibres de cor: tots de fusta, alguns tenen la

base molt estreta, mentre altres estan conformats per un sòlid moble de base cúbica decorat amb arcuacions als seus costats.⁴⁵ Per la seva banda, abunden els retaules, normalment de petit format: els miniaturistes habitualment no s'esmercen en presentar el seu contingut amb tot detall, però ens proporcionen valuoses informacions sobre la seva tipologia i ubicació. En la canonització de santa Brígida del manuscrit G, per exemple, veiem un petit retaule amb ales a sobre l'altar que crea un espai tancat al darrere, a l'interior del qual s'hi entreveuen algunes làmpades; en un mur lateral hi ha un tríptic dedicat a la Verge, al costat del qual s'obre una petita finestra enreixada flanquejada per dues estàtues, culminada per un pinacle gòtic: es tracta d'un interessant exemplar de sagrari encastrat en el mur.⁴⁶

⁴⁵ Vegeu diferents tipologies d'aquests mobles a: Pr, f. 164v; E, f. 27v; G, f. 26v, entre d'altres.

⁴⁶ Sobre aquest tipus de sagraris: Jacques FOUCART-BORVILLE, «Les repositaires et custodes eucharistiques du Moyen Âge à la Renaissance», *Bulletin Monumental*, núm. 155 (1997), p. 273-288.

Els reliquiaris, i l'obra d'orfebreria en general, mereixen una menció a part. En les cerimònies litúrgiques abunden les presentacions de reliquiaris, amb una certa profusió del bust-reliquiari (fig. 5). El detall amb què són representats depèn del nivell i de la cura aplicada per cada miniaturista. Entre els exemplars més sobresortints, podem destacar el delicat bust de santa Brígida del manuscrit de Praga, amb un vel i coronada, la qual té al bell mig del pit un fermall conformat per pedres precioses. El manuscrit de Viena també ens ofereix notables exemples, com l'escena de la investidura d'un bisbe (W, f. 126v): veiem sobre l'altar una gran arqueta i un retaule amb les portes obertes, l'interior del qual allotja un bust-reliquiari d'un sant bisbe flanquejat per dos reliquiaris amb forma de braç. O, en una altra pàgina del mateix volum (f. 129r), una gran creu amb el bust d'un sant bisbe a un costat i a l'altre el d'un monarca (sant Ladislau, rei d'Hongria?), potser el mateix que regeix l'altar en una altra miniatura (f. 129v), situat davant d'un tríptic mixt de pintura i escultura.

La processó de Corpus que es va dur a terme el 30 de maig de 1415 constitueix un assumpte iconogràfic que permet oferir una gran mostra d'objectes d'orfebreria.⁴⁷ De fet, l'interès s'amplia pel fet d'haver-se plasmat una representació tan extensa i detallada de la processó que en les versions de Praga i Nova York (indubtablement basades en el mateix model) s'empren deu pàgines senceres per desplegar tot el seguici: obren la processó (en el darrer foli, perquè es dirigeix cap a la dreta) uns petits escolans portadors d'estendards i creus processionals; els segueixen religiosos de diversos ordes, entre els quals distingim franciscans, dominics i potser també benedictins, que porten estendards identificatius, així com creus i un bon nombre de reliquiaris de diferents tipus: arquetes, bustos, en forma de braç i pediculats. Al seu darrere, desfila un grup de doctors en lleis o en teologia, que precedeixen els canonges, la procedència dels quals és identificada en la miniatura de

FIGURA 5. Celebració litúrgica amb reliquiari i retaules (W, f. 125v).

⁴⁷ Pr, f. 117v-122r; A, f. 57v-62v; W, f. 32r (en aquest darrer cas només s'ha optat per una imatge de la custòdia sobre la sella d'un cavall).

Praga amb cartel·les.⁴⁸ A continuació, trobem els burgesos, identificats pels escuts heràldics, vestits amb sumptuosos induments; després, un altre grup de religiosos portadors de grans arquetes, un ostensori, una creu i un bordó, així com llargues branques (d'olivera o llorer?) sostingudes per unes vares molt altes, similars als bordons. Els bisbes ocupen el següent espai, acompanyats de religiosos tonsurats que entonen un cant. Al centre de la processó, un grup de bisbes i altres religiosos (en aquesta ocasió identificats pels seus escuts), sota un pal·li, transporten sobre una plataforma la custòdia del Corpus, amb el papa – sota un altre pal·li – beneint des del darrere. El tercer pal·li cobreix Segimon i el seu seguici, acompanyats de portadors de llargues espelmes. Darrere seu, un altre grup de burgesos precedeix un conjunt de nobles dames que tanquen aquesta espectacular comitiva.

Amb tot, la versió més interessant i delicada pel que fa a la representació de l'orfebreria (i també dels espais arquitectònics) és la del manuscrit vienès (f. 125v, per exemple). A més de tots els exemples que hem citat fins ara, cal afegir una singularitat que diferencia aquest document de la resta: en les pàgines inicials i finals del volum hi figura il·lustrat un conjunt tan complet d'objectes preciosos, perfectament diferenciats i individualitzats cada un d'ells, que fan pensar en la reproducció gràfica del tresor d'algun edifici molt important de l'època (la catedral de Constança?) i, en conseqüència, d'un document històric i iconogràfic de primer ordre.⁴⁹ Possiblement les peces més espectaculars d'aquest tresor siguin les imatges exemptes, en les quals hi reconeixem Crist triomfant, sant Jordi, sant Pere, la Mare d'edéu, sant Pau, totes amb escuts identificatius dels promotors a la base (fig. 6). Tanmateix, també sobresurt una gran arqueta amb figures de Crist i quatre apòstols a la part frontal, diversos reliquiari-ostensoris, bustos-reliquiari de sants, una arqueta amb pedreria, una altra arqueta amb la representació de l'Anunciació, datada a 1442, una custòdia

FIGURA 6. Conjunt d'estàtues d'orfebreria que conformaven el tresor d'una església (W, f. 1r).

⁴⁸ En el manuscrit de Nova York s'ha canviat l'ordre, i els canonges estan davant dels doctors.

⁴⁹ W, f. 1r-10r, 245r-248r.

del Corpus, nombrosos reliquiariis pediculats, quatre braços-reliquiari, una gran custòdia, cinc custòdies petites, patenes, encensers, flascons, salpassers, portapaus, i desenes de calzes perfectament individualitzats amb llurs corresponents patenes.

Un altre aspecte digne de menció i estudi és la manera com s'han representat els marcs espacials on es desenvolupen les escenes, especialment l'àmbit arquitectònic de les esglésies. Malgrat que podem suposar que no existia una voluntat de retratar amb fidelitat l'interior de la catedral de Constança (l'indret on es dugué a terme la majoria d'actes religiosos lligats al concili), no deixa de ser interessant pel fet de reflectir els tipus d'espais sagrats amb què estaven familiaritzats els miniaturistes del segle XV.

L'exterior dels edificis apareix més rarament, però sens dubte destaca la plasmació de l'ajuntament de Constança en una composició múltiple conformada per diverses pàgines.⁵⁰ Ignorem el valor documental que hem d'atorgar a aquesta representació, perquè l'actual casa consistorial de la ciutat és de construcció posterior, però en tot cas ens proporciona dades valuoses sobre l'arquitectura civil de l'època a Constança. Actualment, l'ajuntament es troba en el cor de la vila antiga, però segons les miniatures, a l'època medieval estava just davant del llac de Constança, o bé del riu Rin, atès que veiem com s'hi accedeix des de diverses passarel·les de fusta aixecades sobre l'aigua. D'altra banda, en la sèrie dedicada a l'ajuntament, més desenvolupada en el manuscrit K, es representa un àpat dels participants en el concili, concretament d'uns bisbes, assistits per un bon nombre d'ajudants que els porten, en caixes de fusta rodones, llur vaixel·la particular, identificada per l'escut corresponent a cada una de les caixes.

Entre els fets aliens al concili que recull i reproduïx la crònica de Richental, cal esmentar la festa de Sant Joan dels canviadors florentins. Davant la presència de Segimon, els canviadors entren amb espelmes a una església o capella mentre a dalt d'un turó uns trompeters amb les armes de la seva ciutat a l'instrument i guarnits amb flors atorguen solemnitat a l'acte.⁵¹

Però les miniatures de la crònica no només se centren en els esdeveniments més destacats relatius al concili i als seus principals protagonistes. També s'adopta una perspectiva més propera a la quotidianitat de la vida ciutadana amb la inclusió de certs temes que es repeteixen en diverses còpies: les representacions de la carnisseria i la peixateria ofereixen una vívida imatge de com podria ser un mercat en una ciutat centreeuropea a mitjan segle XV, i a més ens forneix informació sobre el tipus d'alimentació de l'època, especialment pel que fa referència a la carn, més fàcilment identificable a partir dels fragments d'animals que es troben sobre les taules.⁵² En el manuscrit Pt (f. 55r) hi reconeixem, a banda de les espècies més habituals, un cérvol, un ós i un castor. Les il·lustracions del mercat de peix són força similars, tant en la disposició dels personatges (venedors i clients) com en la del

⁵⁰ Pr, f. 132v-137v; A, f. 112v-113r. Ambdós manuscrits utilitzen el mateix model.

⁵¹ G, f. 20v; A, f. 79-80v; K, f. 66v-67r.

⁵² E, f. 18v; A, f. 24v-25r.

gènere, en aquest cas més difícil de distingir.⁵³ Un altre article de primera necessitat era el pa, i probablement la gran aflluència de persones que experimentà la ciutat durant els anys del concili hauria sobrepassat les possibilitats productives dels forners locals. Per aquest motiu trobem un altre element reproduït amb una certa reiteració, el forn de pa portàtil, una petita estructura arrodonida ubicada a sobre d'un carretó.⁵⁴

La delegació de la Corona d'Aragó al concili, i la seva presència a la crònica d'Ulrich Richental

A més de la inestimable informació que la crònica de Richental ens proporciona sobre els fets que es produïren a l'entorn del concili, un dels seus punts més consistents són els extensos llistats, en noms i en escuts, dels personatges més importants que hi formaren part, incloent-hi, evidentment, el relativament reduït nombre de personalitats vingudes de la Corona d'Aragó.

Sense disposar de dades exactes, es fa molt difícil valorar la incidència que el concili hauria tingut en el nombre de visitants que passaren per Constança entre 1414 i 1418: s'ha parlat d'una xifra de persones que podria oscil·lar entre 50.000 i 100.000, segons cada autor. En tot cas, i en part gràcies a la crònica de Richental, es pot definir millor el nombre de religiosos assistents, perquè el cronista tingué el detall d'anotar-ne el nom en el seu text. Evidentment, no tots els noms que hi trobem varen passar els quatre anys a Constança, de manera que hem de considerar que l'assistència hauria estat variable segons l'època. En total, hi ha referenciats 29 cardenals, 3 patriarques, 33 arquebisbes, uns 150 bisbes, un centenar d'abats, 50 prebosts i uns 300 doctors (predominant de forma notable els doctors en teologia). A més, es calcula que hi haurien passat uns 5.000 monjos i frares, i un total de 18.000 eclesiàstics.

També hi assistiren molts sobirans i prínceps europeus, convidats per Segimon, així com ambaixadors de França, d'Anglaterra i dels diferents regnes hispànics. Una de les presències més destacades i singulars va ser la de l'emperador grec Manuel Paleòleg, acompanyat de dinou bisbes grecs, representada en algunes miniatures de les cròniques amb una cerimònia litúrgica ortodoxa protagonitzada per diversos religiosos amb hàbits foscos, i cabells i barbes llargues i desordenades.⁵⁵

Richental, a més d'anotar els noms dels religiosos que assistiren al concili (i usualment també la seva procedència), va fer una llista dels nobles, ordenats per orígens, apuntant només els membres de l'alta noblesa, és a dir, els que podríem

⁵³ E, f. 19r; A, f. 25v-26r.

⁵⁴ Pr, f. 166r; K, f. 29r; W, f. 48v.; E, f. 26r.

⁵⁵ Pr, f. 154v-156r; A, f. 137v-139r.

considerar com a caps de grup. Així, per exemple, per a cada un dels nobles s'apunta el nombre de *ritter* o cavallers que els acompanyaven, sense donar noms ni cap altra informació, un fet que ens dóna una idea de l'enorme magnitud humana que va arribar a tenir aquesta trobada.

Amb tot, cal mantenir una certa cautela a l'hora d'utilitzar els noms que ens proporciona Richental, perquè s'hi pot detectar algun error, fruit probablement d'una mala transcripció del nom original a causa de les dificultats de comprensió d'alguns idiomes que li eren aliens, com per exemple, el català, tal com es detecta en el trasllat a voltes inexacte d'alguns cognoms.

No és un error, en canvi, que en l'armorial de la crònica hi figurin –en algunes versions– escuts de personalitats que no van arribar a posar mai els peus a Constança.⁵⁶ En determinats casos, com el d'alguns reis, ducs i comtes, perquè el fet d'haver-hi enviat emissaris ja es considerava com si haguessin fet acte de presència al concili. En altres casos, responent a una estranya tradició d'alguns armoriais medievals, per la qual s'inclouien els escuts recreats de personatges històrics, com els «Nou Preuats» (Hèctor, Alexandre el Gran, Juli Cèsar, el rei David, Josué, Judes Macabeu, Carlemany, el rei Artur i Godefroy de Bouillon)⁵⁷ o els tres Reis Mags (fig. 7), o d'altres persones i regnes imaginaris (Calístria, reina de les Amazones; Gog i Magog; el rei de Betlem; el reialme d'Àràbia...)⁵⁸ Finalment, també hi trobem escuts de ciutats –una raresa en els armoriais de l'època– que d'alguna manera tingueren una certa presència en el concili.⁵⁹

En els armoriais també hi fan acte de presència algunes personalitats de la Corona d'Aragó que participaren en el concili enviats pel rei. Abans de tractar sobre

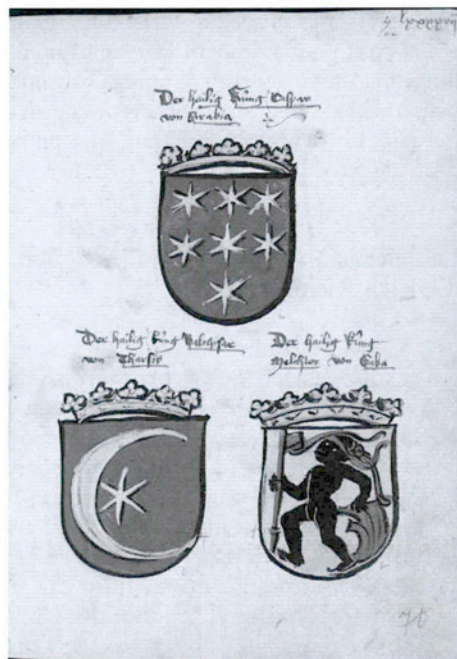

FIGURA 7. Escuts dels reis mags (G, f. 70r).

⁵⁶ Com ja s'ha apuntat amb anterioritat, el nombre d'escuts és variable segons la versió, i només cobreix una part de l'ampli elenc de noms que el cronista llistà.

⁵⁷ Sobre la fortuna iconogràfica d'aquest tema i la seva presència en armoriais tardomedievals: Anne SALAMON, «Les Neuf Preux: entre édification et glorification», *Questes*, núm. 13 (2008), p. 38-52.

⁵⁸ Sobre els escuts imaginaris: Michel PASTOUREAU, «Introduction à l'héraldique imaginaire (XII-

aquests escuts, però, veurem quins van ser els personatges tramesos a Constança i quina activitat hi dugueren a terme.

Malgrat els interessos directes que tenia en la resolució del concili la corona aragonesa, així com els estaments religiosos del territori, no va ser fins a un moment relativament tardà que s'incorporaren activament en els debats. Amb tot, ja es detecta una intensa activitat diplomàtica des dels inicis del concili, i Ferran d'Antequera havia establert negociacions amb Segimon (indirectes, a través d'emissaris), responnent a la petició d'aquest darrer perquè alguns dels bisbes i cardenals afectes a Benet XIII acudissin a Constança i votessin la seva destitució. Una primera ambaixada aragonesa, constituïda per Diego Gómez de Fuensalida, bisbe de Zamora, el noble Juan Fernández de Híjar, i l'advocat Pedro de Falchs, acudí a Constança amb el propòsit de procurar una entrevista entre Segimon, Ferran I i Benet XIII.⁶⁰ A finals de l'any 1415, Ferran envià una delegació diplomàtica a Avinyó amb la finalitat d'entrevistar-se amb els enviats de Segimon i per informar-los de la voluntat del monarca de sostreure's a l'obediència a Benet XIII.

De moment, però, no comptaven amb una delegació pròpia a Constança per participar en les deliberacions del concili. Quan aquest s'inicià, el 16 de novembre de 1414, hi havia quatre nacions representades, entenent el terme «nació» com a agrupació de regnes i estats culturalment i política afins: Alemanya (comprentent Polònia, Hongria, Dinamarca i Escandinàvia), Anglaterra, França i Itàlia. Cada nació nomenava diputats eclesiàstics i laics, que es reunien per separat amb un president elegit per ells que s'anava canviant cada mes. Les decisions del concili es prenen més a través de les nacions que dels estaments, és a dir, tenien un marcat accent polític. D'aquesta manera, es donava la circumstància que els cardenals italians (amb un pes numèric superior als altres) no podien votar individualment i ho havien de fer a través de la seva nació. I, d'altra banda, aquest sistema permetia que una delegació poc nombrosa com l'anglesa tingués al capdavant el mateix pes que la italiana, molt més concorreguda.

XVI siècle)», *Revue française d'héraldique et de sigillographie*, núm. 41 (1978), p. 19-25; Steen CLEMENSEN, «Imaginary arms. Traditions in medieval armorials», a *Genealogica & Heraldica, Proceedings of 27th Congress of Genealogical and Heraldic Sciences, St. Andrews*, (2006), Edinburgh, 2008, p. 229-239.

⁵⁹ Si bé hi ha un cert acord entre els estudiosos a l'hora d'assignar a Richental la idea de representar els escuts de les persones que assistiren al concili, hi ha més dubtes respecte als escuts imaginaris, que podrien ser el resultat d'una addició efectuada per Dacher.

⁶⁰ Sobre l'activitat de les delegacions del regnes hispànics: Francisco de BOFARULL Y SANS, *Felipe de Malla y el concilio de Constanza. Estudio Histórico-Biográfico*, Girona, 1882; Antal de ALDASY, «Les rapports de Sigismond avec le royaume d'Aragon», *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 20 (1935), p. 1-49; Carles SANLLEHY I GIRONA (marquès de Caldes de Montbui), «Una extraordinaria embajada: La Corona de Aragón y el Concilio de Constanza», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 18 (1945), p. 1-28; Carles SANLLEHY I GIRONA (marquès de Caldes de Montbui), «Los embajadores de los estados españoles en el Concilio de Constanza», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 20 (1947), p. 5-41; José GOÑI GAZTAMBEDE, *Los españoles en el Concilio de Constanza*, Madrid, 1966.

No va ser fins el 15 d'octubre de 1416 que s'incorporarien els regnes hispànics, conformant una cinquena nació, anomenada nació espanyola (constituïda per Aragó, Castella, Navarra i Portugal), i quedant d'aquesta manera fixats definitivament els diferents grups polític-religiosos que durien a terme les deliberacions i decisions fins al final del concili. Amb tot, la delegació castellana, que sempre havia mostrat un interès força tebi en participar en el concili, no s'integrà a la nació fins a inicis del 1417, després dels requeriments efectuats per Alfons el Magnànim. Pel que fa als representants de la corona catalanoaragonesa, un dels principals motius de la seva tardana entrada en el concili va ser la mort de Ferran I, esdevinguda l'abril de 1416.

La delegació catalana estava encapçalada per Joan Ramon Folc I, comte de Cardona i vescomte de Vilamur, i la completaven Ramon Xatmar, militar; fra Antoni Caixal, general de l'orde de la Mercè;⁶¹ el jurista Esperandeu Cardona; Gonzalo García de Santamaría, juriconsult; Miquel de Navès, doctor en drets; Felip de Malla, mestre en teologia, i Pere Margall, secretari de l'ambaixada.⁶² Només arribar al concili ja es van trobar amb la primera polèmica amb altres comunitats (anglesos i napolitans), per la ubicació dels seients, però va ser finalment resolta gràcies a la mediació dels francesos. Més endavant, amb la incorporació dels castellans, aflorarien noves discussions, en aquest cas de caràcter intern dins de la «nació espanyola», especialment a l'hora d'escollir els electors que havien de participar en el conclave.

De tots aquests personatges, destaca especialment la figura de Felip de Malla, tant pel paper destacat que tingué dins de la delegació, com per la seva notable carrera.⁶³ Felip va estudiar a Barcelona, Lleida, i posteriorment dret civil i canònic a París, on impartí docència a la Sorbona. De retorn a Barcelona, fou ordenat sacerdot i canonge de la catedral. Va ser una persona de confiança de Ferran d'Antequera, perquè ja abans de participar en la missió enviada a Constança formà part de delegacions diplomàtiques reials, i l'any 1415 va ser enviat pel monarca a Anglaterra en la seva representació. De la seva correspondència amb el rei sabem que, per exemple, a Avinyó va rebre un tracte preferent i exquisit de part de Segimon. Distingit des de ben jove per la seva brillant oratòria, va ser l'encarregat de fer el discurs de salutació de la seva delegació a Martí V, un panegíric que va impactar a l'audiència, i del qual en resta memòria del contingut, segons recull Zurita: «Fue loada aquel día por todas las naciones la plática que hizo al papa el maestro Felipe

⁶¹ Caixal ja feia un cert temps que estava a Constança; la resta de la delegació arribà més tard.

⁶² Inicialment també estava prevista la participació de Pero Pardo, el qual finalment no va poder assistir al concili.

⁶³ Sobre la important personalitat de Felip de Malla, d'entre la nombrosa bibliografia existent, destaquem: F. de BOFARULL, *Op. cit.*; Josep M. MADURELL I MARIMON, «Mestre Felip de Malla», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 30 (1964), p. 499-626; Josep PERARNAU ESPELT, *Correspondència política [de Felip de Malla]*, Barcelona, 1978; Marco PEDRETTI, «A Catalan Diplomat, Theologian and Preacher at the Council of Constance: Master Felip de Malla», *Revue des sciences religieuses*, núm. 86/2 (2012), p. 143-161.

Malla con una divina elocuencia, fundándola en la autoridad de San Juan que dice en el Apocalipsis “al que venciére haré columna en el templo de Dios”, y en la de la mujer vestida de sol que tenía la luna debajo los pies y en la cabeza corona de doce estrellas; declarando con maravilloso artificio entenderse por la iglesia que estaba vestida del sol de la justicia y por la luna el abatimiento del cismático y por las doce estrellas doce reyes que concurrieron a la obediencia del concilio: los cuatro de España y otros tantos en Alemania, y los de Francia y Inglaterra, y en Italia dos que eran Nápoles y Chipre, porque el de Escocia no quiso enviar sus embajadores».⁶⁴

Més enllà del concili, la carrera de Felip de Malla seguiria en ascens fins arribar a ser, entre 1425 i 1428, president de la Diputació del General, i, de manera paral·lela, construint una sòlida personalitat literària amb la redacció d'obres com el *Memorial del pecador remut* o els seus sermons.

Disposem de menys notícies sobre els altres components de la delegació; tots ells coincideixen, lògicament, en el fet de ser personatges que mantingueren vincles molt estrets amb la monarquia, començant pel president, el comte de Cardona, un dels membres més destacats de l'alta noblesa catalana. Pel que fa a Esperandeu Cardona, sabem que era un jurista que havia estat conseller del rei Joan I, per al qual treballà com a vicecanceller de Catalunya entre els anys 1389 i 1396 i també amb el rei Martí entre 1404 i 1409. Disposà d'importants propietats, atès que el juny de l'any 1414 encarregava a l'arquitecte i escultor Pere Torregrossa la realització de certes obres al seu castell de Cabrera, situat a prop de Capellades.⁶⁵

Quant a Ramon Xatmar, probablement l'hem d'identificar amb el cavaller i camarlenc reial al servei de Martí que en alguna ocasió havia exercit el cors.⁶⁶ Fra Antoni Caixal (ocasionalment apareix escrit com a Queixal) era general de l'orde de la Mercè des de l'any 1405, i ja havia estat enviat pel rei Martí en missions diplomàtiques. Miquel de Navès seria més tard, l'any 1423, nomenat bisbe de Vic, però morí abans d'ocupar el càrrec.

Una altra personalitat destacada que assistí a Constança, i de la qual no hem trobat cap rastre en la crònica de Richental, és Antoni Tallander, més conegut amb el malnom de mossèn Borra. Oficialment no formava part de cap delegació diplomàtica catalanoaragonesa, però sabem que va ser enviat a la ciutat pel mateix rei

⁶⁴ Jerónimo ZURITA, *Segunda parte de los Anales de la Corona de Aragón. Los cinco libros primeros de la segunda parte de los Anales de Aragón*, Saragossa, 1578, p. 131. Malla fa un joc de paraules amb la columna i el cognom del nou papa, Colonna.

⁶⁵ Joan VALERO MOLINA, «Pere Torregrossa i la capella de Sant Sever de la catedral de Barcelona», *Lambard. Estudis d'Art Medieval*, vol. XXI (2009-2010), 2010, p. 171.

⁶⁶ Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Incidència del cors en les relacions catalanes amb l'Orient (segles XIII-XV)», *Els catalans a la Mediterrània occidental a l'Edat Mitjana*, Barcelona, 2000, p. 281.

Ferran, i que s'integraria en la comitiva de Segimon en el viatge que aquest efectuà l'any 1417 a Estrasburg i Ulm.⁶⁷

En la crònica de Richental hi reconeixem els escuts d'alguns membres de la primera ambaixada aragonesa (Diego Gómez de Fuensalida i Juan Fernández de Híjar) i del grup de catalans: Joan Ramon Folc, Felip de Malla i Gonzalo García de Santamaría. En el llistat de noms, en canvi, són citats dins del seguici del comte de Cardona altres nobles, en nombre variable segons la versió de la crònica: entre ells hi trobem Antoni de Vico, Nicolau de Pròixida,⁶⁸ Manel Vidal, Antoni Bertran, Roger de Pergera (Peguera?), Mateu de Cardona,⁶⁹ Guillem Fabre, Ramon Setirena i *Franciscus Miranus* (Miró?).⁷⁰

Però sorprèn la inserció de l'heràldica d'un personatge més destacat del qual no teníem notícia de la seva presència a Constança. Richental el cita com a *Ludwig von Parihilonibus vicecomitus Rody de Cathalonia* (fig. 8). En aquells anys, el títol de vescomte de Roda l'hauria d'ostentar Ramon de

FIGURA 8. Armorial, on hi figura l'escut del vescomte de Roda (G, f. 145v).

⁶⁷ Francisco de Bofarull reproduceix unes cartes que Tallander enviava al monarca de Constança estant (Francisco de BOFARULL Y SANS, «Tres cartas autógrafas e inéditas de Antonio Tallander, Mossén Borra, maestro de los albardanes de D. Fernando el de Antequera y algunos documentos desconocidos relativos al mismo personaje», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. V (1896), p. 4-100. Se'n fa ressò: Agustí DURAN I SANPERE, «Paisatges d'Europa als claustres de la catedral», a *Barcelona i la seva Història. II La societat i l'organització del treball*, Barcelona, 1973, p. 596-599. La interessant –però encara massa difuminada– personalitat de mossèn Borra, considerat per alguns com a joglar o bufó, per altres com a diplomàtic, o fins i tot com a espia, és mereixedora d'un profund estudi monogràfic alliberat d'apriorismes, encara pendent de ser realitzat.

⁶⁸ La grafia varia segons la versió: el trobem com a *Claus de Prosida* i com a *Nicolaus de Prosida*.

⁶⁹ Fill d'Esperandeu (Pere CATALÀ ROCA (dir.), *Els castells catalans*, V, Barcelona, 1997 (2a ed.), p. 314, n. 106).

⁷⁰ Per exemple, a: E, f. 121r; Pr, f. 186r.

Perellós, una personalitat altament singular, que escrigué el conegut *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*.⁷¹ Ramon ja havia dut a terme diverses missions diplomàtiques per a Pere el Cerimoniós (a Anglaterra i França), i després es posà al servei de Joan I. Sabem que Ramon de Perellós encara era viu l'any 1423: és possible que Richental s'hagués equivocat amb el nom, però existeix una altra possibilitat força més plausible: el fill gran i hereu de Ramon, anomenat Lluís (arribaria a ser el tercer vescomte de Roda), podria haver acudit a Constança, qui sap si dins del seguici del comte de Cardona. La seva designació com a vescomte de Roda, en aquest cas, es podria explicar si Richental l'hagués identificat amb el títol del pare.⁷²

Amb el nomenament de Martí V es tancava un període molt complex per a la història de l'Església, i el concili de Constança s'encaminava cap a una ràpida finalització, però la delegació de la Corona no havia assistit a la ciutat centreeuropea amb l'única finalitat de participar en els debats i defensar els interessos polítics propis. També portava un extens llistat de demandes per al nou papa, moltes de caràcter particular (obtencions de beneficis, de bisbats...), entre les quals destaquen la petició que els monestirs de Montserrat i Ripoll, Castell d'Empúries, Puigcerdà i Menorca esdevinguessin seus episcopals. Amb tot, la majoria d'aquestes sol·licituds de més calat no es veié satisfeta.

⁷¹ M. Teresa FERRER I MALLOL, «Noves dades per a la biografia de Ramon de Perellós, autor del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*», a *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*, Barcelona, 1994, p. 215-230; M. Teresa FERRER I MALLOL, «Activitats polítiques i militars de Ramon de Perellós, autor del "*Viatge al Purgatori de Sant Patrici*" durant el regnat de Joan I», a *Medievo hispano: estudios in memoriam del Prof. Derek W. Lomax*, Madrid, 1995, p. 159-173. Una referència continguda en el llibre sobre el cisma «que tant ha durat» ha fet pensar que la redacció d'aquest llibre va ser posterior a l'any 1417.

⁷² Coneixem poques dades sobre el llinatge dels Perellós, recollides bàsicament a: Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *El compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, 1973, p. 128-147.

BIBLIOGRAFIA

- ALDASY, Antal de. «Les rapports de Sigismond avec le royaume d'Aragon». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. 20 (1935), p. 1-49.
- BOFARULL Y SANS, Francisco de. *Felipe de Malla y el concilio de Constanza. Estudio Histórico-Biográfico*. Girona, 1882.
- BOFARULL Y SANS, Francisco de. «Tres cartas autógrafas e inéditas de Antonio Tallander, Mossén Borra, maestro de los albardanes de D. Fernando el de Antequera y algunos documentos desconocidos relativos al mismo personaje». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. V (1896), p. 4-100.
- BUCK, Thomas Martin. «Zu den historiographischen Prinzipien Ulrich Richentials». *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, núm. 117 (1999), p. 11-32.
- BUCK, Thomas Martin. «Zur Überlieferung der Konstanzer Konzilschronik Ulrich Richentials». *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, núm. 66/1 (2010), p. 93-108.
- BUCK, Thomas M.; KRAUME, Herbert. *Das Konstanzer Konzil. Kirchenpolitik-Weltgeschehen-Alltagsleben*. Ostfildern, 2013.
- CATALÀ ROCA, Pere (dir.). *Els castells catalans*, V. Barcelona, 1997 (2a ed.).
- CLEMMENSEN, Steen. «Imaginary arms. Traditions in medieval armorials». A: *Genealogica & Heraldica, Proceedings of 27th Congress of Genealogical and Heraldic Sciences, St. Andrews* (2006). Edinburgh, 2008, p. 229-239.
- DURAN I SANPERE, Agustí. «Paisatges d'Europa als claustres de la catedral». A: *Barcelona i la seva Història. II La societat i l'organització del treball*. Barcelona, 1973, p. 596-599.
- ERLANDE-BRANDENBURG, Alain; LE POGAM, Pierre-Yves; SANDRON, Danny. *Musée national du Moyen Âge, Thermes de Cluny. Guide des collections*. París, 1993.
- FERRER I MALLOL, M. Teresa. «Noves dades per a la biografia de Ramon de Perellós, autor del Viatge al Purgatori de Sant Patrici». A: *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*. Barcelona, 1994, p. 215-230.
- FERRER I MALLOL, M. Teresa. «Activitats polítiques i militars de Ramon de Perellós (autor del "Viatge al Purgatori de Sant Patrici" durant el regnat de Joan I)». A: *Medievo hispano: estudios in memoriam del Prof. Derek W. Lomax*. Madrid, 1995, p. 159-173.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa. «Incidència del cors en les relacions catalanes amb l'Orient (segles XIII-XV)». A: *Els catalans a la Mediterrània occidental a l'Edat Mitjana*. Barcelona, 2000, p. 259-307.
- FINKE, Heinrich. *Acta Concilii Constanciensis*, 4 vol. Münster, 1896-1928.
- FOUCART-BORVILLE, Jacques. «Les repositaires et custodes eucharistiques du Moyen Âge à la Renaissance». *Bulletin Monumental*, vol. 155 (1997), p. 273-288.
- GERLACH, Henry; KÜBLE, Monika. *Augenzeuge des Konstanzer Konzils. Die Chronik des Ulrich Richenthal*. Darmstadt, 2014.
- GOÑI GAZTAMBIDE, José. *Los españoles en el Concilio de Constanza*. Madrid, 1966.

- HOLZMANN, Michael. «Die Konzilschronik des Ulrich Richental. Überlegungen zu den verschiedenen Handschriften». *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, núm. 101 (1983), p. 73-82.
- Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià, 2 vol. Barcelona, 1986-1988.
- KEUPP, Jan; SCHWARZ, Jörg. *Konstanz 1414-1418. Eine Stadt und ihr Konzil*. Darmstadt, 2013.
- KLÖCKLER, Jürgen. *Ulrich Richental: Chronik des Konzils zu Konstanz: 1414-1418*. Darmstadt, 2015.
- Das Konstanzer Konzil. 1414-1418. Weltereignis des Mittelalters*, 2 vol. Stuttgart, 2014.
- LEVY, Ian C. (ed.). *A Companion to John Wyclif, Late Medieval Theologian*. Leiden, 2006.
- MADURELL I MARIMON, Josep M. «Mestre Felip de Malla». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. 30 (1964), p. 499-626.
- MORONI, Gaetano. «Rosa d'Oro». *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, LIX. Venècia, 1852, p. 126.
- PASTOUREAU, Michel. «Introduction à l'héraldique imaginaire (XII-XVI siècle)». *Revue française d'héraldique et de sigillographie*, núm. 41 (1978), p. 19-25.
- PAYAN, Paul. *Entre Rome et Avignon, une histoire du Grand Schisme (1378-1417)*. París, 2009.
- PEDRETTI, Marco. «A Catalan Diplomat, Theologian and Preacher at the Council of Constance: Master Felip de Malla». *Revue des sciences religieuses*, núm. 86/2 (2012), p. 143-161.
- PERARNAU ESPELT, Josep. *Correspondència política [de Felip de Malla]*. Barcelona, 1978.
- RICHENTAL, Ulrich. *Concilium ze Costenz, 1414-1418*. Mannheim, 1881.
- ROLLO-KOSTER, Joëlle; IZBICKI, Thomas. *A Companion to the Great Western Schism (1378-1417)*. Leiden, 2009.
- SALAMON, Anne. «Les Neuf Preux: entre édification et glorification». *Questes*, núm. 13 (2008), p. 38-52.
- SANLLEHY I GIRONA, Carles (marquès de Caldes de Montbui). «Una extraordinaria embajada: La Corona de Aragón y el Concilio de Constanza». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 18 (1945), p. 1-28.
- SANLLEHY I GIRONA, Carles (marquès de Caldes de Montbui). «Los embajadores de los estados españoles en el Concilio de Constanza». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 20 (1947), p. 5-41.
- SIGNORI, Gabriela; STUDDT Birgit (ed.). *Das Konstanzer Konzil als europäisches Ereignis. Begegnungen, Medien und Rituale*. Ostfildern, 2014.
- SOBREQUÈS I VIDAL, Santiago. *El compromís de Casp i la noblesa catalana*. Barcelona, 1973.
- STRAHM, Hans. *De Chronist Conrad Justinger und seine Berner Chronik von 1420*. Berna, 1978.
- VALERO MOLINA, Joan. «Pere Torregrossa i la capella de Sant Sever de la catedral de Barcelona». *Lambard. Estudis d'Art Medieval*, vol. XXI (2009-2010), 2010, p. 157-178.
- WACKER, Gisela. *Ulrich Richental's Chronik des Konstanzer Konzils und ihre Funktionalisierung im 15. und 16. Jahrhundert, Aspekte zur Rekonstruktion der Urschrift und zu den Wirkungsabsichten der überlieferten Handschriften und Drücke*, Tesi doctoral, Universität de Tübingen, 2002.
- ZURITA, Jerónimo. *Segunda parte de los Anales de la Corona de Aragón. Los cinco libros primeros de la segunda parte de los Anales de Aragón*. Saragossa, 1578.